

Катарина
ДМИТРОВИЋ

НАРУКВИЦЕ БРОНЗАНОГ ДОБА ИЗ РЕГИОНА ЧАЧКА

УДК: „

АПСТРАКТ: У раду се обрађују наруквице из бронзаног доба које су откривене на ширем подручју Чачка. Будући да наруквице представљају релативно чест налаз, било је могуће направити одређену систематизацију и типолошки разврстати приказане комаде. Њихова појава се на овом подручју констатује тек од развијене фазе средњег бронзаног доба. Такође, приметна је доминирајућа концентрација наруквица у гробовима под тумулима у планинским деловима чачанског краја у односу на долину Западне Мораве. Одређени ретки типови овог накита, као и врсте декорације, могу да указују на постојање радионичких центара у западним деловима Србије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Регион Чачка, бронзано доба, наруквице

Током вишедеценијског теренског рада, за праисторијску колекцију Народног музеја у Чачку прикупљена је разноврсна грађа из бронзаног доба, чији број и разноликост пружају могућност систематизације и типолошко-хронолошке обраде. У досадашњим публикацијама пажња је најчешће усмеравана на обрађивање појединих налазишта и целина са припадајућим инвентаром, док се ређе приступало разрађивању појединих облика и врста материјалне културе и њиховим међусобним односима. Притом је и један мањи део остао непубликован. Из тих разлога, чинило нам се да би се таквим груписањем грађе могле сагледати одређене карактеристике које се тичу самих предмета (њихова просторна дистрибуција, типологија, паралеле), али претпоставити и могући социо-економски аспекти живота праисторијског становништва. Овом приликом пажњу смо усмерили на једну релативно бројну и разноврсну врсту бронзанодопских археометалуршких производа из региона Чачка – наруквице. До сада из региона Чачка потиче укупно 26 целих и фрагментованих примерака овог бронзаног накита, који се највећим делом чува у Народном музеју у Чачку, док је неколико комада уписано у инвентаре Народног музеја у Београду.

Наруквице су најчешће чиниле део гробног инвентара (како из скелетних тако и из спаљених гробова) или прилоге у својеврсним ритуалним целинама везаним за погребне обичаје. Само мањи део представља случајне налазе, највероватније из неких растурених гробница. Досадашња пракса је показала да се на територији чачанског краја сахрањивање током бронзаног доба обављало искључиво под тумулима. Равне некрополе до сада овде нису евидентирани. Од прилично импозантног броја тумула за које знамо из извештаја путописаца и

истраживача с краја 19. столећа¹, данас се објекти ове врсте врло тешко и ретко уочавају, што је свакако последица интензивираних пољопривредних делатности током прошлог века, али и других природних фактора који непрестано утичу на промену изгледа рељефа.

Чачански крај, у геоморфолошком смислу, представља прелазну зону између већих културних подручја бронзаног доба – Централне и Западне Србије. У претходним радовима више пута је истицано да се под често цитираним појмом *Чачански крај* или *регион Чачка* могу подразумевати две оштро одвојене геоморфолошке целине – с једне стране планинске области Драгачева и Каблара које се геоморфолошки приписују крајњим североисточним деловима Унутрашњих Динарида, а са друге, плодна долина Западне Мораве са околним побрђем.² Овакав географски положај, где се сусрећу планински масив Динарида са фино заталасаним побрђем Шумадије, раздвојени благом долином Западне Мораве, свакако је имао великог значаја током формирања културних група бронзаног доба на овом подручју. Будући да је обезбеђен добрим комуникационим правцима, најпре долином Западне Мораве, али и добрим везама са Западним Балканом и Подунављем, уочено је да је развој бронзаног доба свакако условљен јаким утицајима из ових области.

Каталог

1. Наруквица	Бронза, ливење Дубац у Јанчићима, хумка 1, гроб 2 ³ Пречник: 5,5 cm Фрагментована наруквица од уске траке полукружног пресека. Народни музеј Чачак Инв. бр. А 1114
2. Наруквица	Бронза, ливење Гротница у Гучи, хумка 3, гроб 1 ⁴ Пречник: 5,8 cm Фрагментована наруквица од уске траке полукружног пресека. Народни музеј Чачак Инв. бр. А 16

1 | Сима Тројановић, „Преисторијске старине из рудничког округа“, *Старинар* 7, Београд, 1890, 105; Алекса Станојевић, Бат из Марковице, *Старинар* 7, Београд, 1890, 108.

2 | Илија В. Поповић, *Општина Чачак, географска проучавања*, Чачак, 1996; Исти, *Општина Лучани*, Лучани, 2006.

3 | Лидија Никитовић, „Резултати ископавања праисторијске некрополе на локалитету Дубац у Јанчићима на Каблару“, *ЗРМ XXIX*, Чачак, 1999, 8, Т. I/4.

4 | Лидија Никитовић, Растко Васић, „Гротница у Гучи – некропола под хумкама из бронзаног доба“, *ЗНМ XVIII-1*, Београд, 2005, 127, Т. IV/2.

- 3. Гривна**   Бронза, ливење
Гротница у Гучи, хумка 3, гроб 1⁵
Пречник: 5,6 cm
Гривна кружног пресека са отвореним и суженим крајевима. Цела површина је оштећена патином, тако да се орнамент не уочава.
Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 14
- 4. Гривна**   Бронза, ливење
Гротница у Гучи, хумка 9, гроб 4⁶
Пречник: 7 cm
Гривна кружног пресека и елипсоидног облика са отвореним и суженим крајевима. Површина је оштећена патином, те је орнамент само делимично очуван. Декорацију чине снопови попречно урезаних линија између којих тече низ тачкастих убода и кратких цртица.
Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 7
- 5. Наруквица**   Бронза, ливење
Дубац у Јанчићима, хумка 3, гроб 4⁷
Пречник: 4,3 cm
Мала неукрашена наруквица полукружног пресека са делимично преклопљеним крајевима.
Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 1075
- 6. Гривна**   Бронза, ливење
Гротница у Гучи, хумка 3, гроб 2⁸
Пречник: 5 cm
Гривна троугаоног пресека са оштећеним крајевима. Орнамент је изведен урезивањем у виду снопова попречних линија и два симетрично постављена издужена шрафирана троугла.
Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 17
- 7. Гривне**   Бронза, ливење
Крушевље у Лучанима, налаз из насипа хумке⁹
Пречник: 5,5 cm; ширина: 1,3 cm

5 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗНМ XVIII-1*, 127, Т. IV/4.

6 | Исто, 131, Т. VII/1.

7 | Лидија Никитовић, *н. д.*, *ЗРМ XXIX*, 18, Т. IV/8.

8 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗНМ XVIII-1*, 128, Т. IV/5.

9 | Милена Икодиновић, „Заштитно ископавање хумке у Лучанима“, *ЗРМ I*, Чачак, 1969, 8, сл. 12.

Пар скоро идентичних гривни троугаоног пресека са отвореним и проширеним крајевима. Орнамент, прилично оштећен патином, састоји се од попречно урезаних линија, полукругова, гирланди и рибљег мехура праћеног тачкастим убудима.

Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 274, 275

8. Гривне

Бронза, ливење
Равнине у Јанчићима, спалиште 2¹⁰
Пречник: 6,4 см

Пар гривни троугаоног пресека са отвореним и проширеним крајевима. У централном делу украшене су са четири снопа попречно постављених линија између којих се налазе коси зарези и полукругови. Уз ивицу тече низ viseћих гирланди, а на прелому је мотив рибљег мехура изведен тачкастим убудима. По крајевима су урезани троуглови. Једна гривна је фрагментована.

Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 41, 42

9. Гривне

Бронза, ливење
Дубац у Јанчићима, хумка 1, гроб 9¹¹
Пречник: 5,7 и 6,3 см

Пар гривни троугаоног пресека са отвореним и проширеним крајевима. На једној је изведен орнамент гирланде у систему метопских поља издвојен попречним урезима, док је друга украшена метопама шрафираних ромбова и празних троуглова. Орнамент је плитко изведен и делимично оштећен.

Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 1123, 1124

10. Гривна

Бронза, ливење
Сува Чесма у Лучанима, налаз из растуреног тумула¹²
Пречник: 5 см

Гривна троугаоног пресека са отвореним и проширеним крајевима.

Народни музеј Београд
Инв. бр. 4792

11. Гривне

Бронза, ливење
Равнине у Јанчићима, спалиште 1¹³
Пречник: 6,6 и 6,9 см

10 | Лидија Никитовић, Растко Васић, „Хумка из бронзаног доба на локалитету Равнине у селу Јанчићи код Чачка“, *ЗРМ XXXII*, Чачак, 2002, 25, Т. II/5.

11 | Лидија Никитовић, *н. д.*, *ЗРМ XXIX*, 11, Т. II/2.

12 | Драга Гарашанин, *Каталог метала I*, Београд, 1954, 14, Т. VI/6.

13 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗРМ XXXII*, 25, Т. I/4.

Пар гривни троугаоног пресека са отвореним и проширеним крајевима, које су декорисане урезаним орнаментима распоређеним у метопе. У централном делу се налазе шрафирани троуглови, по ободу висеће гирланде, а по гребену низ тачкастих убода. На крајевима се налазе урезани издужени троуглови.

Народни музеј Чачак

Инв. бр. А 33, 34

12. Гривне

Бронза, ливење

Ивково брдо у Крстацу, хумка 6, гроб 3¹⁴

Пречник: 5,6 и 5,8 cm

Пар гривни троугаоног пресека са отвореним и проширеним крајевима. Украс је изведен урезивањем. У централном делу се налазе шрафирани троуглови оивичени вертикалним линијама распоређеним у метопе, док око гребена теку два низа тачкастих убода. По ивицама је низ гирланд мотива, а на крајевима издужени шрафирани троуглови и снопови вертикалних линија.

Народни музеј Чачак

Инв. бр. А 666, 667

13. Гривна

Бронза, ливење

Равнине у Јанчићима, из уништене хумке 4¹⁵

Пречник: 5,8 cm

Гривна троугаоног пресека са отвореним и проширеним крајевима, украшена симетрично распоређеним спиралним мотивима и шрафираним троугловима који су раздвојени сноповима вертикално урезаних линија.

Народни музеј Чачак

Инв. бр. А 63

14. Гривна

Бронза, ливење

Дубац у Јанчићима, површински налаз са места уништене хумке 2

Пречник: 6 cm

Гривна сегментног пресека са отвореним и оштећеним крајевима, украшена урезаним геометријским мотивима који се тешко распознају услед јако наталожене патине.

Народни музеј Чачак

Инв. бр. А 1058

15. Гривна

Бронза, ливење

Гротница у Гучи, случајни налаз из уништене хумке¹⁶

14 Lidija Nikitović, „Krstac – Ivkovo Brdo, nekropola sa humkama iz bronzanog doba“, u: *Sahranjivanje u bronzano i gvozdeno doba*, Čačak, 2003, 19, T. V/4.

15 Лидија Никитовић, Растко Васић, н. д., *ЗРHM XXXII*, 27, Т. III/8.

16 Драга Гарашанин, н. д., I, 13.

Дужине: 2,3 cm; 3,2 cm; 1,3 cm; 3,1 cm
Четири фрагмента отворене дечије гривне троугаоног пресека са проширеним крајевима.
Народни музеј Београд
Инв. бр. 7014

16. Наруквица

Бронза, ливење
Гротница у Гучи, хумка 9, из поремећеног гроба¹⁷
Пречник: 6 cm; пречник дискова: 2,9 cm
Наруквица од масивне жице, ромбоидног пресека, чији се крајеви постепено сужавају и завијају на спољну страну, образујући притом спиралне дискове. Спољна бочна страна украшена је цик-цак урезима.
Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 12

17. Наруквице

Бронза, ливење
Шиљковица у Горњој Добрињи, случајни налаз из уништене хумке¹⁸
Пречник: 5,6 cm; пречник диска: 3,4 cm
Пар наруквица (једна благо деформисана) од жице кружног пресека од по два завоја. Један крај наруквице завршава се диском купастог облика формираним спиралним навијањем жице, док је други крај незнатно извијен на спољну страну.
Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 54, 55

18. Наруквице

Бронза, ливење
Локалитет Гротница у Гучи, случајни налаз из уништеног тумула¹⁹
Пречник: 8 cm
Пар наруквица од двоструко увијене жице, кружног пресека, чији се крајеви спирално завршавају у облику купастих дискова. Оба диска се налазе са једне стране наруквице, непосредно један до другог.
Народни музеј Чачак
Инв. бр. А 1

19. Гривна

Бронза, ливење
Локалитет Пољчине у селу Остра²⁰
Пречник: 14 x 13,3 cm; ширина основе шаке: 8,6 cm; дебљина:

17 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗНМ XVIII – I*, 132, Т. VII/5.

18 | Милена Икодиновић, *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају*, каталог изложбе, Чачак, 1985, кат. бр. 20.

19 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗНМ XVIII – I*, 125, Т. II.

20 | Мирјана Вукмановић, „Шакаста гривна из Остре код Чачка“, *Зборник Народног музеја IX – X*, Београд, 1979, 19–21.

2,6 x 2,9 cm; тежина: 1085g

Пуноливена гривна кружног пресека. На крајевима се завршава „шакастим“ додацима. Декорисана је на шакама и изнад њих богатом геометријском орнаментиком у техници урезивања.

Народни музеј Београд

Инв. бр. 22824

Типологија и хронологија

Овде описане наруквице (свих 26 комада међу којима је и 7 парова) груписане су у 5 основних типова са варијантама.

1. ТИП I – Наруквице од уске бронзане траке полукружног пресека

Откривене су као прилог у скелетним гробовима на локалитетима Дубац у Јанчићима, хумка 1, гроб 2 и Гротница у Гучи, хумка 3, гроб 1 (кат. 1 и 2). Наруквице овог типа вероватно су имале више намотаја од бронзане траке. Примерак из Дупца носи низ кратких зареза. Блиске аналогije постоје са наруквицама из оставе Ловас,²¹ као и са локалитета Језеро у Роћевићима (хумка 4, гроб 2),²² обе опредељене у Вг В₂-С. Наше наруквице би највероватније припадале времену Вг С₁ – С₂, што потврђује и налаз украшеног торквеса из истог гроба у хумци 1 у Дупцу.²³ Исто датовање би се применило и на примерку из Гротнице, будући да потиче из исте целине заједно са наруквицом кружног пресека и стањених крајева, а које Р. Васић опредељује у касније фазе средњег бронзаног доба.²⁴

2. ТИП II – Гривне кружног пресека са отвореним и стањеним крајевима

И ове гривне представљају део инвентара скелетних гробова на локалитету Гротница у Гучи, хумка 3, гроб 1 и хумка 9, гроб 4 (кат. 3 и 4). Површине обе гривне су прекривене патином, тако да се на гривни из хумке 3 (кат. 3) уопште не уочава орнамент, док се на примерку из хумке 9 (кат. 4) делимично распознају снопови урезаних линија постављени на извесном растојању, између којих је низ тачкастих убода и кратких цртица. Сличне гривне откривене су на локалитетима

21 Zdenko Vinski, „Brončanodobne ostave Lovas i Vukovar“, VAM, treća serija, I, Zagreb, 1958, 8, T. III, 2.

22 Милица Косорић, Душан Крстић, „Хронолошка детерминација гробова из хумки са потеса Трновице – Пађине – Роћевићи“, ЗНМ XIII – I, Београд, 1988, 45, T. XV, 3.

23 Rastko Vasić, *Die Halsringe im Zentralbalkan*, PBF Ab. XI, Band 7, Stuttgart, 2010, 11, 16.

24 Лидија Никитовић, Растко Васић, н. д., ЗНМ XVIII – I, 137.

Каравлашке Куће у Пађинама (хумка 2, гроб 1)²⁵ и Језеро у Рођевићима (хумка 9, гроб 6)²⁶, обе опредељене у крај Вр С. Оне са локалитета Шумар у Белотићу (хумка 19) датирају се у касну фазу западносрпске варијанте ватинске групе, Вр С–Д.²⁷ Једна веома слична гривна из Горњег Катунa опредељена је у Вр В₂–С.²⁸ На Гласинцу, аналогије налазимо на локалитету Смреке код Сокоца (тумул 82, гроб 1),²⁹ из фазе Гласинац Пб која приближно одговара Вр С.³⁰ Слична наруквица потиче из Сврачкова³¹ и са некрополе Пауље код Лознице (хумка К) датоване у Вр Д.³² Један близак декорисан примерак са непознатог налазишта који се чува у Народном музеју у Београду опредељен је, на основу аналогија, у Вр С – На А₁.³³ Још касније опредељење, у На А – В, примењено је на две сличне гривне из Народног музеја у Београду.³⁴ На основу облика и декорације Р. Васић наше нарукнице сматра типовима ближим млађем бронзаном добу.³⁵

3. ТИП III – Гривне троугаоног пресека са отвореним и проширеним крајевима и урезаном орнаментиком

Ове гривне представљају најбројнију групу налаза. Откривене су у гробовима под хумкама на следећим локалитетима: Гротница у Гучи, хумка 3, гроб 2 (кат. 6) и налаз из растуреног тумула (кат. 15), Крушевље у Лучанима (кат. 7), Равнине у Јанчићима, хумка 1, спалиште 1, спалиште 2 и један примерак из растурене хумке 4 (кат. 8, 11, 13); Дубац у Јанчићима, хумка 1, гроб 9 (кат. 9) и из растуреног тумула (кат. 14); Ивково Брдо у Крстацу, хумка 6, гроб 3 (кат. 12) и Сува Чесма у Лучанима, случајни налаз (кат. 10). Нешто већи број примерака наруквица из ове групе омогућава нам да запазимо међусобне разлике у

- 25 | Милица Косорић, Душан Крстић, *н. д.*, *ЗНМ XIII – 1*, 34, Т. 5, 1–3.
- 26 | Исто, 49, Т. 17, 4.
- 27 | Милутин и Драга Гарашанин, „Ископавања тумула у комплексу Белотић – Бела Црква 1959. и 1960. године“, *ЗРМ III*, 57, 63, сл. 17а и 17б; Milutin Garašanin, „Zapadnosrpska varijanta vatinske grupe“, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV*, Sarajevo, 1983, 738, 747.
- 28 | Мирјана Вукмановић, Ненад Радојчић, *Каталог метала II*, Београд, 1995, кат. 38.
- 29 | Ružica Drechler – Bižić, „Srednje brončano doba u Lici i Bosni“, u: *PJZ IV*, Sarajevo, 1983, 262, Т. XXXIX, 1.
- 30 | Borivoj Čović, „Neka pitanja hronologije bronzanog doba glasinackog područja“, *GZM n. s. 35/36*, Sarajevo, 1981, 108, 110.
- 31 | Mihailo Zotović, *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvođenog doba Zapadne Srbije*, Titovo Užice – Beograd, 1985, 42, Т. X/14.
- 32 | Јагода Цанић - Тешановић, Рада Глигорић, *Праисторијска некропола Пауље код Лознице*, каталог изложбе, Лозница, 2001, кат. бр. 48, 49, 50.
- 33 | Мирјана Вукмановић, Ненад Радојчић, *н. д.*, кат. бр. 41.
- 34 | Исто, кат. бр. 46, 50.
- 35 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗНМ XVIII – 1*, 137.

комбиновању декоративних елемената – снопова цртица, троуглова, тачкастих убода, рибљег мехура, равних линија и гирланди. Према распореду декоративних мотива (парови наспрамно постављених гирланди раздвојени удвојеним праволинијским тачкастим орнаментом у комбинацији са метопским пољима од вертикалних линија са шрафираним троугловима) најсличније су гривне са Ивковог Брда (кат.12) и Равнина, хумка 1, спалиште 1 (кат. 11), а донекле и једна од гривни из Дупца, хумка 1, гроб 9 (кат. 9). Веома блиске паралеле за ову групу гривни налазимо на локалитету Језеро у Рођевићима, хумка 3, гроб 3³⁶ и хумка 4, гроб 1,³⁷ обе опредељене у Вр В₂-С. У пожешком крају, познати су нам врло слични примерци из Врањана, локалитет Велики Луг хумка 2, гроб 1.³⁸ Врло сличан комад представља и случајни налаз из села Сикирица код Параћина.³⁹

Другу групу би могле чинити гривне из Крушевља (кат. 7) и из Равнина, хумка 1, спалиште 2 (кат. 8), где се јавља мотив овала – рибљег мехура у доста сличној комбинацији са гирландама и вертикалним линијама. Аналогије поново налазимо на локалитету Језеро у Рођевићима, хумка 2, гроб 4, такође датованом у Вр В₂-С.⁴⁰ Познат је и примерак из Штрбаца, хумка 8⁴¹, који припада фази Гласинац Па, што одговара Вр В са тежиштем на Вр В₂.⁴² На Гласинцу, гривне са отвореним задебљаним крајевима декорисане урезаним мотивом гирланде и рибљег мехура изразит су представник фазе Па, док у наредној фази Пб потпуно нестају.⁴³ Према врсти декорације издваја се гривна из растурене хумке на Равнинама, на којој се појављује спирални мотив. Р. Васић сматра (што је већ примећено и код торквеса, посебно примерка из Равнина)⁴⁴ да порекло спиралног орнаментa треба тражити у Хајдусамсон-Апа стилу и да се овај мотив код нас сигурно појављује пре краја средњег бронзаног доба.⁴⁵ Из тог разлога датује се у Вр В₂-С₁, као и остале гривне овог типа.⁴⁶ Оштећену гривну из Гротнице у Гучи, на основу нешто једноставнијег линераног орнаментa, опредељује у касније фазе средњег бронзаног доба.⁴⁷

36 | Милица Косорић, Душан Крстић, *н. д.*, *ЗНМ XIII* – 1, 44, Т. 12, сл. 4 а–ц.

37 | Исто, 45, Т. 14, сл. 6, 7.

38 | Необјављено – „Картотека гробова прастановника сјеверозападнoг Балкана у Центру за балканолошка испитивања АНУБиХ“, картон бр. 2369а.

39 | Непубликовано. Наруквица се чува у Завичајном музеју у Параћину.

40 | Исто, 42, Т. 11, сл. 2, 3.

41 | Alojz Benac, Borivoj Čović, *Glasiac I*, Sarajevo, 1956, Т.VII/9, 11, 11а.

42 | Borivoj Čović, *н. д.*, *GZM n.s.* 35/36, 100–101.

43 | Alojz Benac, Borivoj Čović, *н. д.*, 26–27.

44 | Rastko Vasić, *Die Halsringe im Zentralbalkan*, 29.

45 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗРМ XXXII*, 29–31; W. David, *op. cit.*

46 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗРМ XXXII*, 28–31.

47 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗНМ XVIII*–1, 137.

4. ТИП IV – Наруквице од бронзане жице

Према облику, а посебно према распореду спиралних дискова, у оквиру овог типа могу се разликовати три варијанте:

1. Варијанта I – наруквица од масивне бронзане жице чији се крајеви завршавају наспрамно постављеним спиралним дисковима (Гротница у Гучи, хумка 9, кат. 16);

2. Варијанта II – наруквице од два намотаја жице чији се један крај завршава у облику купастог спиралног диска (Шиљковица у Горњој Добрињи, кат. 17);

3. Варијанта III – наруквице од троструко увијене жице где се оба краја завршавају у облику купасто навијених спиралних дискова постављених са једне стране, један до другог (Гротница у Гучи, случајни налаз из тумула, кат. 18).

Описане варијанте типолошки су врло блиске. Аналогије за варијанту I наруквица од бронзане жице налазимо оближњим Пилатовићима и Висибаци код Пожеге, где су опредељене у средње бронзано доба,⁴⁸ као и примерак из оставе Ловас, датиран у Вг В–С.⁴⁹ Веома сличне примерке срећемо и на средњоевропским налазиштима, док се прстење истог облика често јавља током бронзаног доба и у употреби остаје доста дуго, све до краја старијег гвозденог доба.⁵⁰ Ближе паралеле за варијанте II и III нису познате у окружењу. Судећи према специфичној форми, наруквице са два спирално увијена диска постављена са једне стране (варијанта III) веома су блиске торквесима од бронзане жице са спирално увијеним и издигнутим крајевима⁵¹, што може да нас упуту на постојање одређених комплета накита. Имајући у виду да се ови торквеси опредељују у Вг C₁ – C₂,⁵² можемо прихватити исту хронологију и за наше наруквице. Р. Васић сматра да наруквице од бронзане жице, као и цео инвентар гробова из Гротнице, припадају каснијим фазама средњег бронзаног доба.⁵³

48 Mihailo Zotović, *n. d.*, 43, 50, T. XI/4, 5 sa navedenom literaturom.

49 Zdenko Vinski, *n. d.*, VAM, I, 7–8, T. III/1, 2.

50 Wolfgang David, *Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson - Apa - Ighiel - Zajta, Alba Iulia*, 2002, Taf. 113/2, 3: 115/4, 5; 123/2; 128/2; 129/1–4; 133/5, 6; 138/1–8; 146/4; 149/10, 11; sqq; Растко Васић, „Белешке о бронзаном добу у Србији“, *ЗРHM XXVII*, Чачак, 1997, 41, са нап. 25.

51 Rastko Vasić, *Die Halsringe im Zentralbalkan*, 19–21.

52 Исто, 20.

53 Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗHM XVIII–I*, 137.

5. ТИП V – Шакасте гривне

Овом типу за сада припада једино примерак из Пољчина у Остри (кат. 19). Као и највећи део налаза ове врсте, и гривна из Остре представља случајни налаз. До сада нам је познато више од 50 шакастих гривни (највећи број потиче са шире територије Поморавља, али је познато и неколико примерака из других делова бивше Југославије, Мађарске, Румуније и Словачке).⁵⁴ Највећи проблем у вези са овим гривнама чине недовољно јасни услови налаза, с обзиром да су углавном у питању случајни налази. Гривна из Остре се, према класификацији М. Вукмановић, опредељује у II групу шакастих гривни, где припадају пуноливане гривне изузетно великих димензија. Поред нашег комада, овде се убрајају и гривне из Мале Врбице, по две из Ђурђева и Лазаревца и једна са Јухора.⁵⁵ С обзиром да се ради о пуноливеним комадима, тежина им је најчешће између 900 и 1000г, док најтежи примерак представља гривна из Мале Врбице, тешка чак 1550 грама. Све гривне ове групе декорисане су праволинијским орнаментом, док је значајно одсуство криволинијских орнамената (нпр. концентрични кругови).

Према за сада прихваћеном мишљењу, сматра се да је доња хронолошка граница појаве ових предмета Br V₂, а њихово трајање ограничено до почетка Br D. Будући да је на свим досадашњим комадима установљено стилско јединство, највероватније да је њихова појава била релативно краткотрајна.⁵⁶ Област где је запажена концентрација налаза шакастих гривни скоро се у потпуности поклапа са територијом на којој се развијала током бронзаног доба параћинска културна група. С обзиром да у оквиру параћинске групе метални налази и богата и развијена декорација представљају релативно ретке и неразвијене категорије, посебно падају у очи овакви производи, рекло би се рад изузетно вештих мајстора. Из тих разлога, јасно је да би појаву шакастих гривни требало посматрати као резултат процеса мешања и утицаја култура балканско-подоунавског комплекса са старијом традицијом бронзаног доба на Централном Балкану и новијим утицајима комплекса са инкрустованом керамиком Паноније.⁵⁷

54 | Mirjana Vukmanović, „Šakaste grivne“, u: *Praistorijski metal Pomoravlja*, Beograd, 1992, 22; Милутин Гарашанин, *Праисторија Србије*, Београд, 1973, 382–383.

55 | Mirjana Vukmanović, *n. d.*, u: *Praistorijski metal Pomoravlja*, Beograd, 1992, 24 (са наведеном литературом).

56 | Исто, 26.

57 | Исто, 26.

Закључак

Географски положај чачанског краја, као периферне зоне Западне Србије, који се једним делом ослања на северни део Унутрашњих Динарида преко којих чини везу са пределима Западне Србије, Источне Босне и реком Дрином, а с друге на плодну долину Западне Мораве преко које има најбољу комуникацију са Моравско-вардарском трансверзалом, пружио је добре везе и потенцијал за развој култура бронзаног доба. Досадашња истраживања локалитета из овог раздобља дала су почетну основу за оцењивање етничких и културних процеса кроз одређивање карактеристичних појава које прате поједине видове културне егзистенције.

Када су у питању наруквице, за сада се чини да оне представљају једну од омиљенијих врста накита становника планинских предела чачанске регије током бронзаног доба. Њихово хронолошко, типолошко и културно опредељење извршено је на основу услова налаза, типологије и аналогичности са материјалом из ближих и даљих области. И поред неравномерне истражености свих делова регије, ипак можемо уочити нека правила и утицаје, али и микрорегионалне разлике везане за ову врсту археолошког материјала.

Сви описани примерци потичу са локалитета из Драгачева и са Каблара, осим усамљеног налаза шакасте гривне из Остре (источни део Чачанске регије), где се сусрећу Шумадија и Западно Поморавље (табла I). Према наведеним типолошким особинама ових предмета, као и приликом њихове хронолошке анализе, може се закључити да најстарије, али и најбројније примерке представљају гривне троугаоног пресека са отвореним и задебљаним крајевима, декорисане урезивањем геометријских орнамената. Овај тип гривни био је врло распрострањен у Средњој Европи током средњег бронзаног доба. Код нас се најстарији комади опредељују у фазу Br B₁, посебно су чести током Br B₂-C, али је извесно да остају у употреби и током Br C₂.⁵⁸ Запажена је њихова концентрација око Чачка и Ужица, у долини реке Дрине, као и на Гласиначкој висоравни.⁵⁹ Орнаментика је изведена урезивањем геометријских мотива чија је комбинација често врло разноврсна и неуједначена, што говори у прилог постојања више радионичких центара. Ова декорација, иако прилично неуједначена, комбинована је с мање слободе него на торквесима.⁶⁰

Према избору декоративних елемената, скоро идентичне примерке представљају гривне из Лучана (кат. 7) и Јанчића (кат. 8) са мотивом тзв. рибљег мехура, као и комади из Равнина (кат. 11) и Крстаца (кат. 12) са мотивом парова гирланди и пунктираних удвојених линија, што може да нас упуту на претпоставку да се ради о производима истих радионица. На гривни из Равнина

58 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, *ЗРHM XXXII*, 28.

59 | Исто, 28.

60 | Rastko Vasić, *Die Halsringe im Zentralbalkan*, 29.

(кат. 13) присутан је мотив спирале који је, што је већ раније запажено, код нас највероватније примењиван већ током средњег бронзаног доба.⁶¹ Генерално, декорација гривни има корене у Хајдусамсон – Апа стилу у Мађарској и Румунији и свакако је последица утицаја овог развијеног орнаменталног стила.⁶² Примећено је да су облик и начин декорисања наруквица послужили као узор за украшавање торквеса, посебно особених за исто подручје.⁶³ Најмлађи примерак представља фрагментована гривна из Гротнице (кат. 6) са доста поједностављеним декоративним решењима.⁶⁴ У млађе примерке, такође с краја средњег бронзаног доба, убрајају се и гривне кружног пресека са отвореним и стањеним крајевима, украшене урезивањем једноставних орнаменталних мотива (кат. 3 и 4).

Посебан тип чине наруквице начињене од бронзане жице са спиралним дисковима постављеним са једне или обе стране (кат. 16–18). Иако је код нас познато пет оваквих наруквица, распоређених у три различите варијанте, ниједан примерак није пронађен у одговарајућем археолошком контексту. Наруквица од дебље жице са два наспрамно постављена диска представља чешћи тип и познат је у више варијанти на средњоевропским налазиштима, те се може сматрати да се код нас проширио под утицајима са севера. Познато је да се јавља од развијеног бронзаног доба и да траје до краја старијег гвозденог доба.⁶⁵ С друге стране, наруквице од тање жице са једним или два диска издигнутим и постављеним на једној страни немају добро утврђене паралеле у суседним подручјима, те се могу сматрати за локалне производе. Из тог разлога их треба довести у везу са слично моделованим торквесима из последњих фаза средњег бронзаног доба⁶⁶ који су могли да формирају одређене комплете накита.

Оваква изразита концентрација наруквица у западном делу региона Чачка у оштрој је супротности са једном шакастом гривном, случајно откривеном у селу Остри, која се налази у источном делу регије. Шакасте гривне представљају производ локалног занатства из средњег бронзаног доба и уско су везане за шире подручје Поморавља. Овај налаз нам јасно указује на правце утицаја којима је било изложено ово подручје.

Појава више различитих врста металуршких производа током средњег бронзаног доба у чачанском крају, који се уско везују за форме из средњоевропских центара, говоре о јаким културним утицајима који су се ширили на ову регију са севера, посебно за продоре носилаца културе гробних хумки.⁶⁷ Поједини

61 Исто, 29.

62 Исто, 30.

63 Rastko Vasić, *Die Halsringe im Zentralbalkan*, 22.

64 Лидија Никитовић, Растко Васић, н. д., *ЗНМ XVIII – I*, 137.

65 Исто, 137.

66 Rastko Vasić, *Die Halsringe im Zentralbalkan*, 48.

67 Растко Васић, н. д., *ЗПНМ XXVII*, 46; Rastko Vasić, *Die Halsringe im Zentralbalkan*, 6.

типови накита и неке типично локалне карактеристике указују и на значај израде металних предмета у домаћим радионицама. На основу одређених детаља украшавања, као и појаве ретких типова (наруквица и торквеса од жице са спирално увијеним и издигнутим крајевима), могуће је претпоставити постојање металуршких центара управо у западним деловима Србије. Свакако да су постојали и развијени трговачки путеви којима је ова роба стизала и до ових крајева. Према досадашњим сазнањима, може се претпоставити да је врло важну комуникацију представљало Подриње. У прилог овој констатацији говори и значајан број налаза врло сродних врста накита на налазиштима ужичког краја, у долини Дрине, као и на висоравни Гласинац.⁶⁸

Неравномерна распрострањеност наруквица из бронзаног доба, где се запажа њихова доминантна концентрација у западним деловима регије (Драгачево и Каблар), даје могућност за претпоставку да је планина Јелица, која раздваја Западно Поморавље од динарског масива, чинила потенцијалну границу до које су допирали различити културни утицаји. Тиме би област западно од Чачка могла бити више изложена средњоевропским, а источно од Чачка утицајима из Поморавља.⁶⁹

Резултати будућих истраживања даће одговоре којима ће се боље сагледати односи источног и западног дела чачанског краја и пружити чвршћи докази о изнетим претпоставкама.

68 | Mihailo Zotović, *n. d.*; Милица Косорић, Душан Крстић, *н. д.*, ЗНМ XIII/1; Alojz Benac, Borivoj Čović, *n. d.*

69 | Лидија Никитовић, Растко Васић, *н. д.*, ЗРНМ 32, 32.

Bronze Age Bracelets from Cacak Region

Bracelets represent rather common kinds of jewelry from the Bronze Age in the finds from Cacak Region. In most cases they were a part of grave inventory or giving in special rituals. The bracelets described here (26 pieces among which there are 7 pairs) are grouped in 5 basic types with variants.

- I Type I** – Bracelets made of narrow bronze band of semi-circle cross section (cat. 1 and 2)
- II Type II** – Bracelets of circle/round cross section with open and thinned ends (cat. 3 and 4)
- III Type III**– Bracelets of triangle cross section with open and widened ends and graved decoration (cat. 6 and 15)
- IV Type IV** – Bracelets of bronze wire (cat. 16-18) are divided into three variants:
  - Variant I* – bracelets of massive bronze wire with spiral discs placed opposite each other (cat. 16)
  - Variant II* – bracelets of two wire windings which one end forms a conical spiral disc
  - Variant III* – bracelets of triple winded wire with conical winded spiral discs placed on one side, side by side (cat. 18)
- V Type V** – Bracelet in the shape of a hand (cat. 19).

It is concluded that the oldest and most numerous examples are bracelets of triangle cross sections with open and thickened ends (type III), decorated by graving geometric ornaments, the earliest dated to Br B1, but it is obvious that they were also in use during Br C2. Generally, decoration of bracelets has roots in Hajdusamson –Apa style from Hungary and Romania and certainly, it resulted from the influence of this developed ornamental style. Special group forms bracelets of bronze wire with spiral discs placed on one or both sides of bracelets (type IV), which can be connected with similarly modeled torques from the last phases of middle Bronze Age. A very big concentration of bracelets in the hilly western region of Cacak is in extreme opposition with one bracelet of a shape of a hand from the village Ostra (cat. 19) from the eastern part of Cacak region. Bracelets in a shape of a hand represent a production of a local craftsmen from the middle Bronze Age and they are tightly connected with the region of Great Morava valley. According to some decoration details, as well as appearance of rare types of jewelry – bracelets and torques of wire with spiral winded and elevated ends, it is possible to suppose that there were metallurgy centers in the western part of Serbia. There were also developed trade roads in the first place Podrinje, which were used to transport goods to our region.

Katarina DMITROVIC

Les bracelets de l'Âge du bronze de la région de Cacak

Les bracelets représentent une sorte de bijoux relativement fréquente de l'Âge du bronze sur les lieux de découverte de la région de Cacak. Le plus souvent, elles firent partie de l'inventaire sépucral ou des offrandes lors d'ensembles rituels caractéristiques. Les bracelets décrits ici (26 pièces parmi lesquelles il y a aussi 7 paires) sont groupés en 5 types élémentaires avec des variantes.

I TYPE I – Bracelets aux lanières en bronze étroites de coupe demi-circulaire (Cat. 1 et 2).

II TYPE II – Frettes de coupe circulaire avec des extrémités ouvertes et amincies (cat. 3 et 4).

III TYPE III – Frettes de coupe triangulaire avec des extrémités ouvertes et élargies et une ornementation gravée (cat. 6-15).

IV TYPE IV – Bracelets en fil de fer en bronze (cat. 16-18) classifiés en 3 variantes:

1. *Variante I* – bracelet en fil de fer en bronze massif avec des disques spiraux placés vis-à-vis (cat. 16);

2. *Variante II* – bracelets faits de deux rouleaux de fil de fer dont une extrémité se termine en forme de disque spiral conique (cat. 17);

3. *Variante III* – bracelets en fil de fer triplement torsadé avec des disques spiraux enroulés en forme de cône placés d'un côté, l'un à côté de l'autre (cat. 18).

V TYPE V – Frette en forme de paume de la main.

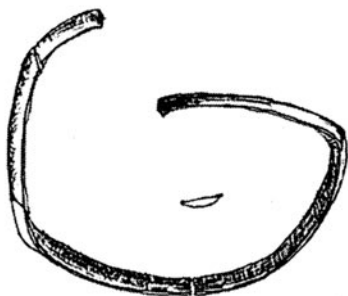
Il a été constaté que les plus anciens, mais aussi les plus nombreux exemplaires représentent les frettes de coupe triangulaire avec des extrémités ouvertes et épaisses (type III) décorées par gravure d'ornementations géométriques, sont orientés au plus tôt au Vr V1, mais il est incontestable qu'ils restent en utilisation aussi lors de Vr S2. En général, la décoration des frettes provient à l'origine du style Haïdousamson-Apa en Hongrie et Roumanie et, sans aucun doute, elle est la conséquence de l'influence de ce style ornemental développé. Dans un groupe particulier s'isolent les bracelets en fil de fer en bronze avec des disques spiraux placés d'un ou des deux côtés du bracelet (type IV), qui sont mis en relation étroite avec des torques, modelés pareillement, provenant des dernières phases de l'Âge moyen du bronze. La concentration significative de bracelets dans la partie occidentale montagnarde de la région de Cacak est en contraste vigoureux avec une frette en forme de paume de la main du village d'Ostra (cat. 19), de la partie orientale de la région de Cacak. Les frettes en forme de paume de la main représentent un produit de l'artisanat local de l'Âge moyen du bronze et sont étroitement liées à l'espace vaste du Pomoravlje (Vallée de la Grande Morava). D'après certains détails de l'ornementation, tout comme l'apparition de rares types de bijoux – bracelets et torques en fil de fer avec des extrémités torsadées et relevées en forme de spirale, il est possible de croire en l'existence de centres métallurgiques justement dans les parties occidentales de la Serbie. Évidemment, des voies commerciales développées existèrent aussi, en premier lieu Podrinje, par lesquelles la marchandise arriva même jusqu'à nos régions.

Katarina DMITROVIC

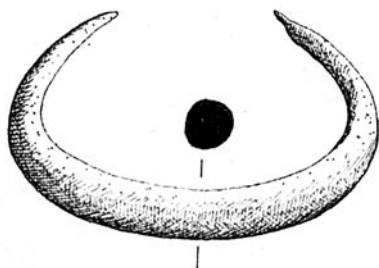
Табла I- Карта са положајем локалитете

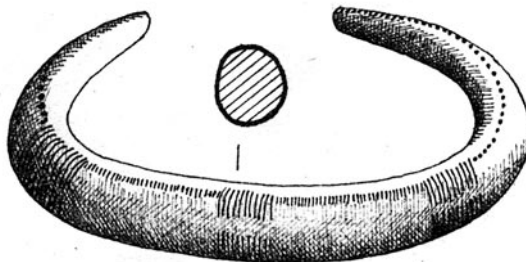
Кат. 1 – Јанчићи, Дубац, хумка 1, гр. 2

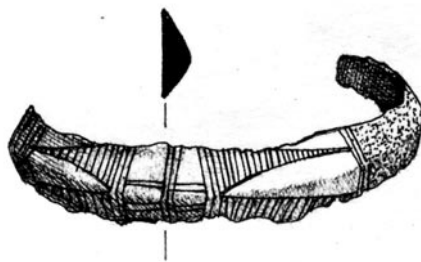
Кат. 2 – Гуча, Гротница, хумка 3, гр. 1

Кат. 3 – Гуча, Гротница, хумка 3, гр. 1

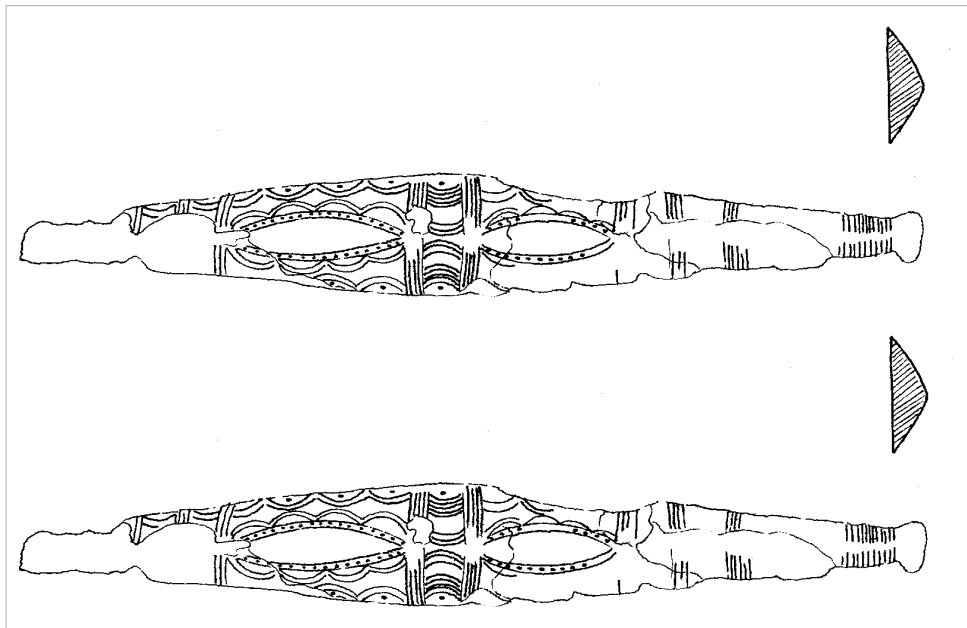

Кат. 4 – Гуча, Гротница, хумка 9, гр. 4

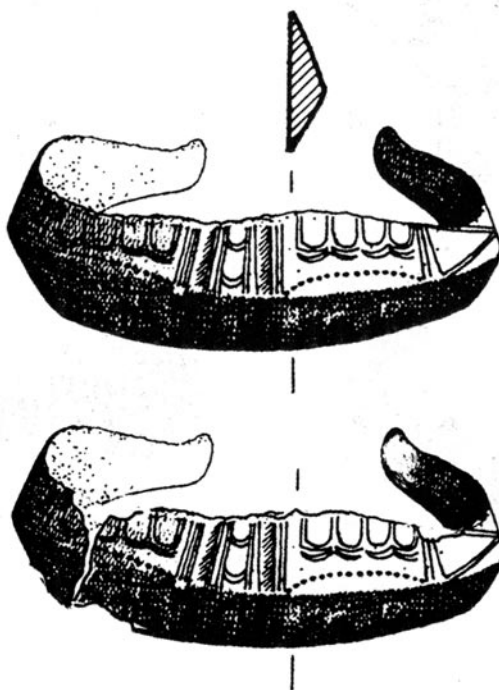

Кат. 3 – Јанчићи, Дубац, хумка 3, гр. 4

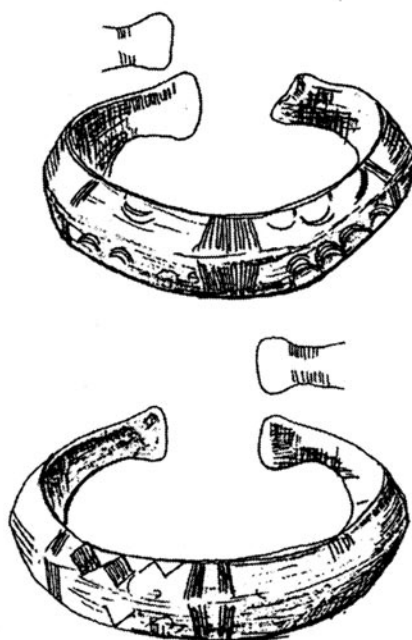
Кат. 6 – Гуча, Гротница, хумка 3, гр. 2

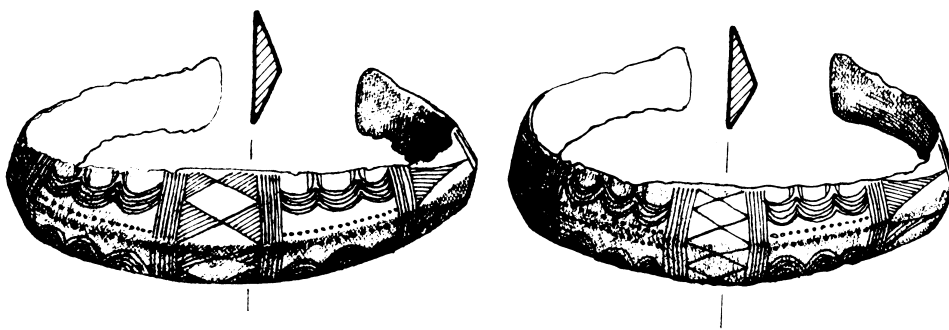
Кат. 7 – Лучани, Крушевље

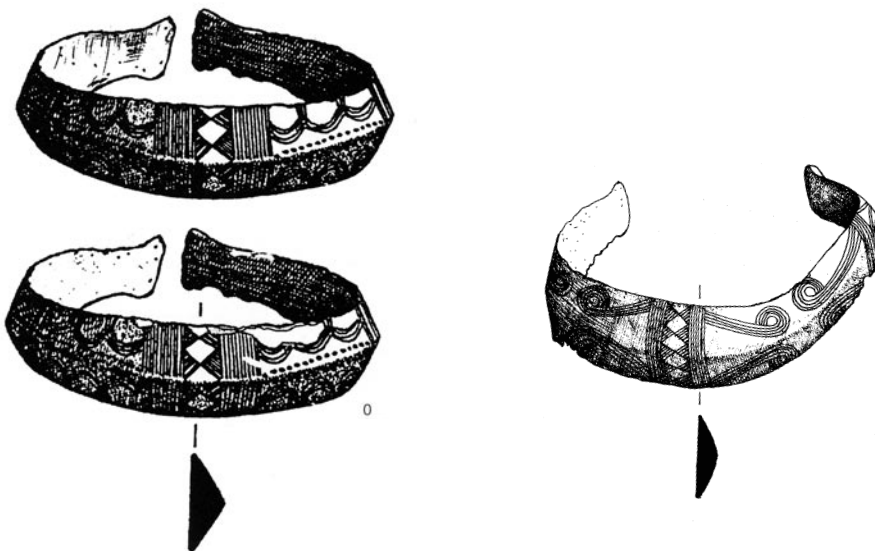
Кат. 8 – Јанчићи, Равнине, спалиште 2

Кат. 9 – Јанчићи, Дубац, хумка 1, гр. 9

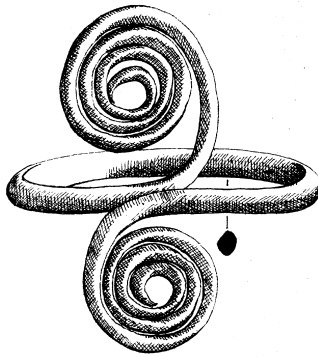
Кат. 11 – Јанчићи, Равнине, спалиште 1

Кат. 12 – Крста, Ивково брдо, хумка 6, гр. 3   Кат. 13 – Јанчићи, Равнине, из уништене хумке

Кат. 14 – Дубац, Јанчићи, из уништене хумке

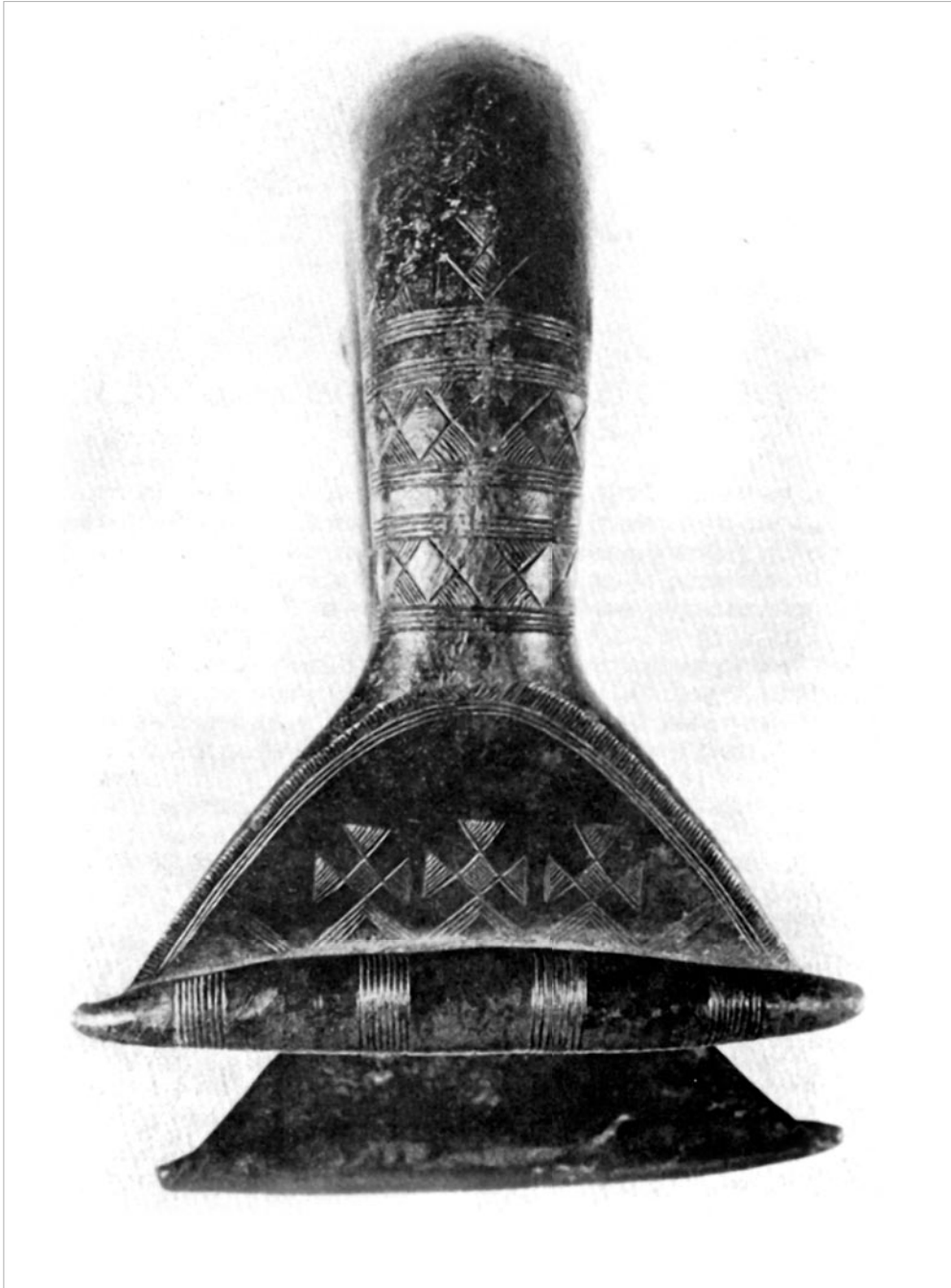
Кат. 16 – Гуча, Гротница, хумка 9, из насипа

Кат. 17 – Горња Добриња, Шиљковица, случајни налаз из уништеног тумула

Кат. 18 – Гуча, Гротница, из уништених тумула

Кат. 19 – Пољчине, Остра
(према: М. Вукмановић, нав. дело, ЗНМ IX-X, 19-21)